

בשיר בעמ' 39:

(1) "וכך ענן מותו החטוף / שעת התבקעות." (2) "הַמָּוֶת הַשִּׁיל מְעָלִיו אֶת פֶּחַד הַמָּוֶת." (3) "אל תִּירָא / אמר לו (לְצֶלֶם דְּמוּתוֹ) / גם אם אלך בְּגִיָּא צִלְמוֹת." מוות סובייקטיבי של דמות מסוימת הופך בהמשך השיר ליישות עצמאית, ותיאורו גולש אל הגבול שבין דיון פילוסופי על המוות לציור מטאפורי שלו. המלה מוות מופיעה פה שלוש פעמים בשש שורות קצרות, עד לתחושה של שימוש מיותר ומוגזם במלה הטעונה ממילא משמעות ועוצמה, והשימוש בה אולי רצוי שיעשה באופן חסכני או מחושב יותר.

בשונה מכך, בשיר העוסק במוות כמשתמע, משיגה המשוררת משמעות חדשה, מעניינת ובעלת עוצמה כפולה ומכופלת: "לא ידעתי נפשי אם ראה אותי — / עין הדג מתוך ניר העיתון הלח / בשאון העולם הזה." (עמ' 24).

לעיסוק במוות גלויים מחד הגסיסה, ומאידך הקיום שלאחר המוות באמצעות חיים המנציחים את המוות, כמו זיכרונות, געגועים, לידה בעקבות מוות, כל אלה ממלאים ומנציחים את החלל שנותר.

המפגש בין החיים למתים מופיע שוב ושוב. לפעמים, באופן משתמע ולפעמים כאמירה מפורשת: "שמחת היפי של מפגש החיים / והמתים בין כפות ידי." (עמ' 31). או: "בְּבִית עוֹלָם הַחַיִּים והמתים אני / עם פִּיסַת נִיר" (עמ' 35), בשירים אחרים כורכת המשוררת את הלידה עם המוות. הדיון על הקשר בין לידה ומוות הוא דיון עתיק, ומקבל תוקף ברבות מיצירותיהן של נשים המסתופפות תחת הכותרת: "נשים יוצרות". בשיריה של יערה בן-דוד המוות לא מתקשר ללידה במשמעות של לידת ילדים, אלא במשמעויות אחרות, המרחיבות את המושגים מוות ולידה ואת הקשר ביניהם. בכמה מהשירים מקושר המוות ללידת שיר כפי שהדבר בא לידי ביטוי במפורש בשיר בעמ' 8 בשורות: "אלמלא הקשר ההדוק בין / מֶוֶת לְבִין לצאת ממנו בכבוד / לא היה נולד שם שיר." באחד השירים היפים והמעניינים בקובץ, הקשר בין מוות לבין שיר או לידת שיר, נאמר מצד אחד

הקיצוני שבמהות-חיים כלשהי, מהות שהיא חרא ומוות — קיימת אותה זיויקה "קליימקסית" ומאונה — אבל עם כל זאת, קוראים, קוראים וארשת הפנים הולכת ומגחכת יותר ויותר. ■

ניצה גורביץ'

קולו' של זמן, חיים ומוות

קולו' מאת יערה בן-דוד, הוצאת ספרית-פועלים, 62 עמ', 1992.

קולו', ספר שיריה השני של יערה בן-דוד, הוא מסוג הספרים המעלה את השאלה: מה המיוחד בו, לעומת ספרי שירה רבים, המתאימים עצמם לכללים ולשבלונות המוכרות, העוסקים בנושאים שחוקים עד דק, ושאין בשפתם חידוש יוצא-דופן? קובץ שירים זה אינו פורץ גבולות, ואינו מחדש חידושים בולטים מבחינת מבנים, צורות לשוניות, או סגנון. בכל זאת יש בו משהו מיוחד מאוד, נוגע, מעורר מחשבה. המשוררת שהיא גם קולגיסטית שתערוכותיה הוצגו בארץ, עיצבה את הקולו' שעל עטיפת הספר, וכן עיצבה את 62 השירים שכולל הקובץ במארג שירי המהווה מעין קולו' בפני עצמו. השירים, רובם נטולי שמות, עוכדה המתקשרת ישירות למעשה הקולו'. כמו בקולו' הבנוי פיסות-פיסות כשכל קטע ספק עומד בפני עצמו, ספק מהווה חלק בלתי נפרד מהשאר, כך גם השירים בקובץ הזה. תימה המשתבצת בקולו' שיריה של יערה בן-דוד הינה העיסוק במוות. לעיתים, כאמירה הגותית: "מֶוֶת הוא אפשרות / בטוחה." (עמ' 15), לעיתים רק איזכור קיומו של המוות, לעיתים זהו שיר, או רצף שירים המתמקדים במוותה של דמות קרובה או רחוקה, ולעיתים נושא המוות משתמע בין השורות, גם אם אינו מצוין במפורש.

מוות, בשלוש ואריאציות שונות, מחזר

מחומר חד". ועוד ועוד. אבל דווקא יש לי משהו חיובי להגיד, שלמרות אי-המשוררות הזאת, פה ושם "התגנבו" לכאן כמה הברקות, ואפילו מנוסחות לא רע. כמו: "בדרכי ארכו לי אריות / לשמאלי — נחש / לימיני — נמר. / ולא היה ללבי נתיב — / אלא לפניו להרהרו." שאלה לי להוצאה: כדאי להיות רל"ש של ראש-ממשלה? איך שלא יהיה, אני מבסוט מבועז. ■

סדק מתחת לרקיע

מטאזיויקה / אהרן שבתאי, הוצ' זמורה-ביתן, 1992, ציורים משה גרשוני.

מאז ספר שיריו של אהרן שבתאי "חרא, מוות", דחה המוות את היותו, מהותו, קיומו וכר' לטובת החרא. החרא הוא, אפוא, מהות, מצב. כשהלב נגדש בחרא שהוא מצב של רע, או של כאב, או של משהו נורא שאין להגדירו אלא כהפרשה-נפשית, מסתבר כי: "הלב שלי מלא חרא / ודווקא זאת האכזבה ששרה". לא צריך פירוש רש"י. כשרע, כשמלוכלך בלב — יוצאת שירה איכותית, או איכות שירת. מה שמפריע לי יותר מכל בחתירה הבלתי נלאית של משורר מעניין כשבתאי "לאותו סדק מתחת לרקיע", לאותה הארץ "הנפתחת בזווית שמפסקים את התחת" — הוא מיעוט ההומור. מה שמצער אותי, שאהרן שבתאי ה"עירום" והחף, המביא לעתים את הארוטיקה לחחק מפעים (כמו בשיר 28) או לניסוח דייקני (כמו שיר 24) משאיר את הקורא בצד שונה ואחר. מעבר למיתרס השבתאי — קיים המיתרס הפורנוגרפי. ברור שיש כאן קטבים דיוניסים. השלכות, הקשרים שיריים ("כנף רננים") ולעתים יש משהו מצחיק ("רציתי כך כאפרודיטה / וגם בתור קבב בפיתה"), וניתן אולי להבין שההליכה אל המצב

תחום מדעי הטבע מוכרת משירתם של אבנר טריינין, צבי עצמון, שלמה וינר ואברהם הוס. שפירר הוא חוליה נוספת בשילוב בינתחומי זה. אחד משיריו נפתח כך: "מהו מקדם ההתפשטות שלך / מתי אראך / ואף עירום ועריה? // מהו מקדם החיכוך שלך / כשניתקל / גוף נח בגוף נע ונד?" (8)

שפירר עושה שימוש מקורי גם בארמונים מן הספרות העברית ומן המקורות היהודיים הקדומים. באחד משיריו הוא יוצר שילוב מעניין בין הישענות על שירו של ביאליק "ואם ישאל המלאך", ובין חזונו של ישעיהו בהקדשתו לנביא. והמסר הוא מסר אפוקליפטי תמים שהעולם אשר נברא בכח השירה ינאל על ידי השירה: "והיה אם יבוא המלאך במרוצה / וישאל, נשתהה אז קמעה / ואחר כך נשיב ונאמר: / אם בשתים הוא כאן יכסה את פנינו / ובשתים הוא גם יכסה את רגלינו / ובשתים נפנים אנחנו לשם נעוץ / אז נקרא זה אל זה ונאמר: / הו, שמוע שמעו — העולם כבר נברא בשירים / וראה עוד תראו — העולם ינאל בשירים!" (18).

חטיבה מעניינת נוספת הם השירים לחנוך, אחיו של המשורר שנפטר בגיל צעיר. זהו מחזור שירים כובש ומרגש. המשורר רוצה להדגיש את החדר-פעמיות של האדם החי אשר הלך. הוא מתעד באחד השירים פירוט מדויק של רגע המוות, כמו בא להקפיד את הרגע ולהפוך אותו לנצח. הנה קטע: "האלוהים לקח את אחינו חנוך / בקילומטר השבעה עשר מאילת / מעט דרומה מקו הרוחב שלושים מעלות / בכביש הערבה, לא הרחק מרגלי הר חכליל קדמון // והוא לא היה חכלילי עינים / אלא ירוק-אפור היה צבע רואותיו. / והוא לא היה חכלילי מין / אלא מהצדד אריר בריאותיו" (43). פספר — ארבעה שערים: "מתן", "פתיבת הארץ", "שירם לחנוך" ו"קולאזים". משה שפירר שייך למשוררי "דור המדינה" ופרסם עד כה ארבעה קובצי שירה. ספר שיריו החמישי "מתן" הוא נדבך נוסף בשירה ייחודית זו: שילוב מבוקר של תבונה ושל רגשות, של אמונה תמימה ושל אירוניה מושחת.

הערטילאיות, לנוף המסתורי המסוים המרחף בין השורות, יש קסם מסוים הממשיך ללוות גם אחרי קריאת השירים. אבל לצד העירפול המסוים היוצר מתח חיובי של סקרנות וחומר למחשבה, קיימת לעיתים פרשנות יתר של הדברים שנאמרים באופן מפורש, חזרה עליהם והדגשה מיותרת, עד לפגימה בשלמות השיר.

חיספוס מסוים הקיים בשירים מוסיף לעיתים נופך של קסם, אך לעיתים ישנה תחושה של חוסר ליטוש מספיק. כמה תיאורים ואמירות הינם שחוקים למדי, אך אלה מועטים. בנאליות — לא נמצאת בשירה של יצירה בן-דוד, עומק אינטלקטואלי ורגשי יש שם בשפע — והעיקר יש שם מן החומר המטביע חותם בקורא.

בלפור חקק

כמעט בין קינה לחרוה

משה שפירר, "מתן", הוצאת "רשפים" ת"א, 1990

פרו של משה שפירר "מתן" הוא ספר של אהבה והתפייסות. ולא מדובר דווקא בשירי האהבה הארוטיים. גם כשהוא כותב על נושאים אחרים הכתיבה היא חושנית מאוד, צבעונית מאוד. המיוחד לשיריו של שפירר הוא בשילוב מושגים מתחום מדעי הטבע בשורות ליריות טעונות רגש. מתברר שהגיאלוג משה שפירר מציג בשיריו גיאולוגיה אחרת, מעמקים אחרים, מעמקי הנפש: את לובשת עכשיו / איזו צבעונית מקסימה / במידה אשר לא תיאמן. // את יודעת היטב / שאינך יכולה להכיל / את כל היופי הזה לכרך // אני בא ומגלה לך כעת / שכל צבע וצבע שלך / הוא ביטוי מספר אורף הגל / שבתחום של האור הנגלה. (שיר פתיחה, 7).

תופעה זו של משוררים שעיסוקם הוא

במפורש בכותרת השיר: "מִן שמוצאים באקראי הוא שיר פִּתְאֵמִי" (עמ' 51), מצד שני אין בשיר עצמו הסבר נוסף באיזה אופן זהה המוות לשיר, אלא אם כן אפשר לראות את עצם קיומו של השיר כהתממשות המוות.

ישנם שירים בהם הקשר בין הלידה והמוות בא לידי ביטוי בדימוי של נשמה העוברת. "מגוף המת לגוף החי...", (עמ' 43), ואפילו בקשר בין מה שמסמלת האשה המתה, בשיר בעמ' 28, לבין "אהובה חדשה שנמצא לה הגוף / שהולידה מחדש.", לבין האב שאומר בערב מותו: "נולדתי מחדש". בשיר זה מטשטשים לחלוטין הגבולות בין החיים למתים, בין לידה למוות ומתקבלות משמעויות חדשות, והקשרים מחרים ומעניינים.

עיסוק מעניין נוסף העולה משירתה של יצירה בן-דוד הוא נתק או יחס שרירותי בין רגשות לבין הביטוי הפיזי שלהם. העצב, כמו גם כמות הדמעות הקבועה בעולם, כאילו מנותקים מ"בעליהם". הם פשוט קיימים בעולם כעובדות, כמו "העורקים המתכווצים בצומת הלב והחורון בפנים הנובע מכך", המצויים בשיר "על רקע רומנטי" בעמ' 29. התהליכים הפיזיולוגיים המתוארים כתהליכים שרירותיים-מכניים בעלי כוח חיים משל עצמם, סותרים את שמו של השיר הנושא אותם, כי "על רקע רומנטי" מתקשר בתודעתנו להיפוכו של מה שמתואר לעיל.

בשירים אחרים מתקבלת תחושה, שיש לחפצים דוממים ולמקומות כעין כוח מאגי, כשדמויות בלתי מוגדרות המופיעות בשורות, או בין השורות, תורמות לתחושה של מעין מימד נוסף לדברים: "לא לגעת בחפצים שאולים הייתי אומרת שאפילו לא רצוי / לדרוך שוב במקומות / הלא מוכרים." (עמ' 12). השירה היא אישית, אבל לא חושפנית. הרבה אמירות, הרבה מטאפורות, הומור חמקמק ולעיתים ציניות, כמו בשיר: "על רקע רומנטי: "לא חשוב / שהיה כאן רצח. העיקר הרקע." (עמ' 22). לדברים שאינם נאמרים עד הסוף, למה שקיים מעבר למשפטים הקטועים, לדמויות